

Kartografija Ukrajine i njezina prostora u ukrajinskoj poeziji 19. stoljeća

Sustav imperijalnih narativa o nepriznavanju ukrajinskog jezika, o njegovu progonu i zabrani, o svjesnoj marginalizaciji uloge ukrajinske književnosti i o nijekanju njezine sposobnosti da stvara rafinirane primjere umjetničke riječi potaknuo je ukrajinske književnike 19. stoljeća da traže učinkovita sredstva protiv asimilacije pomoću poetske riječi. Jedno od takvih sredstava bilo je simboličko označavanje prostora u poetskom diskursu, što je omogućilo pjesnicima iz različitih krajeva podijeljene Ukrajine da aktiviraju sjećanje na prošlost koja je u interakciji sa sadašnjošću te da istovremeno oblikuju sliku nove budućnosti. Myhajlo Ćruševs'kyj s pravom je primijetio da je ukrajinska poezija 19. stoljeća često igrala ulogu sociokulturne glazbene vilice i formirala komunikacijsku platformu za izgradnju konsolidacijskog modela nacionalnog identiteta: “Zahvaljujući svojoj riječi Ukrajina nije postala predmet znanstvenih interesa i romantičnih simpatija, već predmet žarke ljubavi, predanosti i patriotskog nadmetanja. Ta je riječ povezala razdvojene dijelove teritorija živim osjećajem jedinstva mnogo jače nego što su to mogli učiniti argumenti etnografije ili povijesti” (Ćruševs'kyj 2002: 112). Devetnaesto je stoljeće ušlo u povijest ukrajinske književnosti kao stoljeće velikih sanjara, s obzirom na to da je oblikovanje nove prostorne stvarnosti Ukrajine postalo jedna od tekstualnih strategija mnogih ukrajinskih pjesnika, koje s punim pravom možemo nazvati kartografima nove Ukrajine sa zajedničkim nacionalnim osjećajima.

Kao teorijsko-metodološka osnova za analizu poetskih prikaza Ukrajine i njezina prostora u poeziji 19. stoljeća te za argumentaciju njihove uloge u artikuliranju i konstruiranju kolektivne predodžbe o nacionalnom identitetu poslužili su ključni koncepti vodećih predstavnika teorija prostornog zaokreta (*spatial turn*).

To su, konkretno, geokritička interpretacija prostora i krajolika u umjetničkim tekstovima, ideja otvorenosti prostora prema umjetničkim i kulturnim transformacijama i aktualizacijama (Westphal 2011: 9–36), ideja “trećeg prostora” (Soja 1996: 10–57), ideja o sposobnosti umjetničkih prikaza prostora da mijenjaju imaginaciju i predodžbe recipijenata. Posebna se pozornost posvećuje konceptima “imaginarne karte” i “pisca kao kartografa”, koji ukazuju na nerazdvojivost stvar-

nih i imaginarnih prostora (Turchi 2004: 50–90), kao i metodi dubinskog mapiranja prostora upotrebom topografije upisanih mjesta i lokaliteta (Geocritical Explorations: Space, Place, and Mapping in Literary and Cultural Studies 2011: 13–27).

Tradiciju umjetničkog prikazivanja Ukrajine s njezinim stvarnim mjestima i lokalitetima, gdje se stvarnost i mašta ukrštavaju, započeli su pjesnici romantizma, u čijim se djelima može pratiti složen proces transformacije prostornog identiteta. Prostor je kod ukrajinskih romantičarskih pjesnika dinamičan, promjenjiv i otvoren za različite interpretacije, štoviše, sposoban je svaki put proizvesti nove transformacije i aktualizacije u različitim kontekstima. Možda je to razlog što čitatelji čitajući ukrajinsku poeziju 19. stoljeća osjećaju duh mjesta kroz prizmu sakralne imaginarne geografije, koja čini osnovu književne kartografije pjesnika. Simboličkoj slici Ukrajine okreću se gotovo svi pjesnici romantizma iz 19. stoljeća, koji u svojim stihovima prilično često isprepleću opise lokalne prostornosti s izrazitom centripetalnom težnjom za umjetničkim prikazivanjem različitih mjesta i lokaliteta Ukrajine, Dnjepra i Kijeva. Dok Levko Borovykovs'kyj stvara poetsku sliku Dnjepra (pjesma *Dnibr*), Mykola Markevyč mnogo se češće okreće ne samo slici Dnjepra već i slici Ukrajine, Kijeva, Čyğyryna (pjesme *Ukrajina*, *Dnibr*, *Čyğyryn*). Treba napomenuti da u predgovoru svojoj zbirci *Ukrajinske melodije* (*Ukrajins'ki melodiji*) Mykola Markevyč ocrtava geografske granice Malorusije od granica austrougarske Galicije do granica Voronješke i Kurske gubernije (Markevyč 1832: V). Amvrosij Metlyns'kyj i Mykola Kostomarov značajno obogaćuju poetsku sliku Dnjepra i Ukrajine. Upravo su tada i zapadno-ukrajinski pjesnici Markijan Šaškevyč, Jurij Fed'kovyč i Mykola Ustyjanovyč spojili sliku Dnjepra i Dnjepra-Dnjestra u jednu cjelinu. Spajanje simboličkih slika Ukrajine i Dnjepra doseglo je vrhunac u Ševčenkovim stihovima “Na svijetu je samo jedna Ukrajina i nema drugog Dnjepra” (Ševčenko 2003: 349).

Čak i tih nekoliko odabranih primjera poetskih prikaza prostora geografski podijeljene Ukrajine na najbolji mogući način ilustrira da je karakteristična značajka prostornog identiteta u ukrajinskoj poeziji 19. stoljeća bliska korelacija lokalnih ili mjesnih identiteta (Slobožani, Odešani, Kijevljani, Galicijanci, Volinjani, Bukovinci itd.) i izrazite centripetalne težnje za jedinstvenim nacionalnim identitetom. Dok Levko Borovykovs'kyj, predstavnik harkivske škole pjesnika romantizma, često upotrebljava, uz hidronime Dnjepar i Dunav, hidronime iz područja Slobožanščine i Poltavščine – Ps'ol, Vorskla, Din, te Crnomorje kao naziv za primorske stepe, Galicijanac Markijan Šaškevyč u svojoj pjesmi *Pobratimu* (*Pobratymovi*) dosljedno spaja naziv Ukrajina, koji se tada upotrebljavao samo u dijelu Ukrajine koji je bio pod Rusijom, s imenom Rus', koje se proširilo u austrijskom dijelu Ukrajine. Pjesnik u jedinstvenu cjelinu spaja “rus'ke oce, bojare, knezove” i “hetmane, kozake”, simbolički ocrtavajući geografske granice ukrajinsko-rus'ke zemlje: “Dok cvjeta uz Crno more, [...] dok se ispire u vodama Dnjepra, čisti se, [...] nosi se do Dnjestra” (Šaškevyč 1974: 51). Slično tomu, Bukovinc J. Fed'ko-

vyč u svojim pjesmama *Ukrajina (Ukrajina)* i *Njiva (Nyva)* sakralizira kozačku prošlost: “Ukrajino, Zaporožje, ne smijete biti zaboravljeni, / Ah, jer slatko je ondje živjeti, slatko je ondje biti. Tko ikada može ponovno zaboraviti grobove, humke, / Gdje su ukrajinski Kozaci, slavni atamani” (Djela Osypa Jurija Fed’koviča 1902: 33) te također simbolički označava prostor Ukrajine: “Od Crne gore do Dnjepa – Dunava” (Djela Osypa Jurija Fed’koviča 1902: 152).

Metoda dubinskog prostornog mapiranja, koja uzima u obzir dubinsku povijest, kulturnu geografiju i književnu kartografiju (Bodenhamer 2015: 17), omogućuje nam dublje prodiranje u korelacijsku trijadu mjesto – prostor – narativnost u ukrajinskoj poeziji 19. stoljeća. Čak i površno upoznavanje s većinom djela poznatih ukrajinskih pjesnika 19. stoljeća omogućuje nam da u mnogim tekstovima otkrijemo izuzetno bogatu topografiju upisanih mjesta iz svih kutaka Ukrajine, u kojoj je svaki lokalitet povezan s dubinskom poviješću. Najbolja je ilustracija topografska karta pjesničkog svijeta Tarasa Ševčenka. Najčešće upotrebljavani nazivi u *Kobzaru* su Ukrajina, Dnjepar i Kijev. Brojni toponimi obilježje su stvaralaštva tog pjesnika, tako primjerice imena naselja čine polovicu upotrijebljenih toponima. Tema kozaštva predstavljena je toponimima i historizimima: Čygyryn, Baturyn, Ğluhiv, Žovti Vody, Velykyj Luĝ, Holodnyj Jar, Hortycja itd. U tekstovima ukrajinskih pjesnika romantizma, a posebno u djelima Tarasa Ševčenka, povijest je umjetnički reinterpretirana i postaje model imaginarne stvarnosti, te stoga prestaje biti povijest u svojoj ustaljenoj percepciji kao stvarnost ili prošlost s jasnim prostornim i vremenskim granicama. Poetska vizualizacija prostora, mjesta sakralne ukrajinske geografije u tekstovima ukrajinskih pjesnika 19. stoljeća oblikovala je predodžbu stanovnika različitih regija Ukrajine o zajedništvu i jedinstvu. Lako prepoznatljiva, poetska (re)vizija imaginarne prostorne stvarnosti organski je prodirala u predodžbu naroda i postajala verbalizirani simbol jedinstva iznad stvarnih geografskih granica.

O jasnim markerima kretanja od lokalne samosvijesti do nacionalne samoosviještenosti svjedoči selektivan popis naslova prvih ukrajinskih almanaha i gradova u kojima su objavljivani, popis koji nije ni približno potpun: *Ukrajinski almanah (Ukrainskij al'manah)* (Harkiv, 1831), *Jutarnja zvijezda (Utrennjaja zvezda)* (Harkiv, 1833), *Dnjestarska rusalka (Rusalka Dnistrovaja)* (Budimpešta, 1837), *Odeški almanah (Odesskij al'manah)* (Odesa, 1839), *Kijevljanin (Kievljanin)* (Kijev, 1840), *Lastavica (Lastivka)* (Peterburg, 1841), *Bukovinski almanah (Bukovyns'kyj al'manah)* (Černivci, 1885), *Stepa (Step)* (Herson, 1886).

Međutim, treba napomenuti da je umjetnički prikaz Ukrajine i njezina prostora u poetskom diskursu 19. stoljeća često Ukrajina koja više ne postoji ili koja još ne postoji. Ukrajinu koja više ne postoji slave svi pjesnici romantizma, romantizira je Taras Ševčenko u svojoj poeziji, ali, za razliku od svojih prethodnika i suvremenika, on istovremeno poetski ocrtava konture Ukrajine koja još ne postoji. Istraživači stvaralaštva Tarasa Ševčenka naglašavaju tu za njega karakterističnu značajku stvaranja stvarnog prostor-vremena kroz prizmu rekonstrukcije

prošlosti i konstruiranja budućnosti (Barabaš 2003; Boron' 2005). Bez pretjerivanja, može se reći da je ukrajinska poezija 19. stoljeća ispunila misiju ne samo konstruiranjem kolektivne predodžbe prostornim identificiranjem već i rekontekstualizacijom kulturnog i kolektivnog pamćenja. Tekstovi ukrajinskih pjesnika povezivali su prošlost sa sadašnjošću radi rekonstrukcije i rekonfiguracije budućnosti. Povjesničari taj duhovno-transformativni proces metaforički nazivaju “prošlost u budućnosti” (Friedman 1992: 837–859). Analiza prostorne poetike u tekstovima ukrajinskih autora 19. stoljeća daje osnove za tvrdnju da prostor u većini djela sliči svojevrsnom palimpsestu u kojem se prošlost superponira na sadašnjost i projicira na budućnost. Živopisna ilustracija metafore “prošlost u budućnosti” simbolična je slika ukrajinske stepe koju vole svi pjesnici romantizma, a koja ima svojevrsnu ulogu interaktivnog portala koji narativnošću povezuje prošlost, sadašnjost i budućnost u jednu cjelinu. Upravo je romantična vizija stepe iznjedrila krilaticu “Ukrajinska je stepa vječnost” (Markevyč 1832: 47). Još jedan poetski primjer oblikovanja dijaloga iz perspektive vječnosti jest poema Tarasa Ševčenka *I mrtvima, i živima, i nerođenim sunarodnjacima mojim u Ukrajini i izvan nje, moja prijateljska poslanica (I mertvym, i žyvym, i nena-rodžennym zemljakam mojim v Ukrajni i ne v Ukrajni moje družnjeje poslanije)*.

Poetske vizije imaginarnog prostora Ukrajine nisu toliko romantično veličanje slavne prošlosti koliko svojevrsni poticaj za kolektivno buđenje aktualizacijom kolektivnog sjećanja. Stoga je prostorna poetika većine ukrajinskih autora pretprošlog stoljeća tipološki slična: umjetnički prikaz ukrajinskog krajolika, metaforizacija povijesnog sjećanja kao osnovna tekstualna strategija, poetizacija glavne slike stepskih prostora. Primjerice, Mykola Kostomarov u svojoj pjesmi *Pjesma moja (Pisnja moja)* nudi svoju verziju kartografije Ukrajine i njezina prostora: “Od Sosne do Sjana protegnula se, / Dotaknula je karpatski oblak, / Umiva se crnomorskom vodom” (Kostomarov 1990: 63). Pjesnikova imaginarna karta ocrtava zapadne (rijeka Sjan, Karpati), sjeverne (rijeka Sosna) i južne (Crno more) granice ukrajinskih prostora. Ponovno markiranje imaginarnog prostora Ukrajine u poetskom diskursu 19. stoljeća, koje se odvijalo transformacijskom trijadom riječ – slika – teritorij, zapravo je primjer “trećeg prostora” u kojem se čvrsto isprepleću apstraktno i konkretno, stvarno i imaginarno, svjesno i podsvjesno, prošlo i buduće. Takav imaginarno-stvarni treći prostor omogućio je pjesnicima da ukinu fiksiranost i centriranost službenog kolonijalnog diskursa te da ponude novi format komunikacije s otvorenim kulturnim simbolima i znakovima. Ukrajinski pjesnici, svjesno ili podsvjesno, kroz riječ, u riječi i uz pomoć riječi podigli su imaginarni luk nacionalnog jedinstva iznad prostora podijeljenog političkim granicama i širili ideju zajedništva: zajedničkog jezika, prostora, povijesnog sjećanja, kulturnih tradicija. Istovremeno, to je bio jedan od načina konstruiranja nacionalnog identiteta formiranjem simboličke prostorne imaginacije različitim oblicima narativa o slavnoj prošlosti, o čemu svjedoče ekspresivni primjeri imaginarnih karata ukrajinskih pjesnika 19. stoljeća i analiza umjetničkog

prikaza prostora u njihovim djelima upotrebom tekstualne strategije prostor – sjećanje – slika. U umjetničkom oblikovanju prostorne stvarnosti geopoetske vizije u ukrajinskoj poeziji 19. stoljeća služe imaginarnim čitateljima kao svojevrsni kompas orijentiran prema mogućoj budućnosti putem novog razumijevanja sakralnih mjesta i sakralne geografije.

Važan uvjet za formiranje i strukturiranje kolektivnog pamćenja i kolektivnog identiteta uz pomoć književnosti nije samo kolektivna recepcija zajedničkog jezika, prostora, povijesnog i kulturnog pamćenja, već i zajedničkih osjećaja kodiranih u tekstu. Jezik osjećaja, njihova umjetnička artikulacija i njihov sadržaj imaju vlastite kontekstualne značajke s obzirom na to da svaka epoha ima svoje oblike emocionalnog izražavanja. Ukrajinska poezija 19. stoljeća, oslanjajući se na mentalnu kartografiju Ukrajine i umjetničke prikaze njezina prostora – koji potiču predodžbe i lako se prenose u komunikaciji – konstruira model svoje zamišljene emocionalne zajednice. U tom modelu ključnu ulogu ima tekstualna strategija očuvanja prošlosti u sadašnjosti te sjećanja na gubitak slavne prošlosti.

Kartografija zajedničkih nacionalnih osjećaja, duboko ukorijenjenih u sjećanju na prošlost, zajedno s kartografijom Ukrajine i njezina prostora, omogućila je pjesnicima 19. stoljeća da oblikuju novu imaginarnu stvarnost s geografskim i emocionalnim jedinstvom izvan stvarnih fizičkih granica.

Zaključak

Književna kartografija Ukrajine i umjetnički prikazi njezina prostora kao ključni elementi tekstualnih strategija u djelima najpoznatijih ukrajinskih pjesnika 19. stoljeća daju osnovu za tvrdnju da ih se može smatrati geopoetskim modelom stvaranja simboličke prostorne imaginacije Ukrajine kao jedinstvenog fizičkog i duhovnog prostora, kalupom za izgradnju nacionalnog identiteta uz pomoć dubinskog mapiranja ukrajinskog teritorija, obrascem za formiranje nacionalne sakralne geografije putem simbolizacije prostora, mjesta i krajolika s njihovim novim simboličkim kapitalom. Tekstualne strategije prostorne poetike koje su predložili poznati ukrajinski pjesnici pretprošlog stoljeća nisu omogućile samo dekonstrukciju tadašnjih granica i umjetnih podjela Ukrajine, već i simboličko izmijenjeno markiranje prostora Ukrajine, pretvorivši ga u kolektivnoj predodžbi u dinamički promjenjiv i otvoren za različite transformacije i reaktualizacije. Umjetničkim prikazima mjesta i lokaliteta ukrajinski pjesnici 19. stoljeća dali su prostornosti simbolički značaj i samim time uspjeli u javnoj predodžbi izgraditi sliku jedinstvenog, a ne umjetno podijeljenog teritorija, bliskom interakcijom stvarnog i imaginarnog, statičnog i dinamičnog, vanjskog i unutarnjeg prostora. Pripovijedanje o prošlosti, artikulacija moguće budućnosti, umjetničko oblikovanje karata predodžbi i ideja uz pomoć poetskih prikaza prostornog jedinstva, u kojima su prošlost, sadašnjost i budućnost čvrsto isprepletene, pokrenuli su novu tekstualnu strategiju

dubinskog mapiranja novih nacionalnih osjećaja i nacionalne svijesti. Povijest je potvrdila da je ta tekstualna strategija bila učinkovita i uspješna.

S ukrajinskoga prevela Ana DUGANDŽIĆ

LITERATURA

- Barabaš, Jurij. 2003. Ja tak jiji ljublju... Ševčenkova Ukrajina: slovoobraz, koncepcija, tekst. *Sučasnist'* 7–8, str. 111–129.
- Bodenhamer, David. 2015. Narrating Space and Place. U: *Deep maps and Spatial Narratives*. Ur. D. J. Bodenhamer, J. Corrigan i T. M. Harris. Indiana University Press.
- Boron', Oleksandr. 2005. *Poetyka prostoru u tvorčosti Tarasa Ševčenka*. Kyjiv: Ažentstvo "Ukrajina".
- Friedman, Jonathan. 1992. The Past in the Future: History and the Politics of Identity. *American Anthropologist*. Vol. 94.
- Ġruševs'kyj, Myhajlo. 2002. Ukrajins'ko-rus'ke literaturne vidrodžennja v istoryčnim razvoji ukrajins'ko-rus'koġo narodu. U: Ġruševs'kyj, Myhajlo Serġijovyč. *Tvory: u 50 t*. L'viv: Vydavnyctvo "Svit". T. 1.
- Harris, Trevor M. (ur.). 2015. *Deep Maps and Spatial Narratives*. Bloomington: Indiana University Press.
- Kostomarov, Mykola Ivanovyč. 1990. *Tvory u dvoh tomah*. Kyjiv: Dnipro. T. 1.
- Markevič, Nikolaj. 1831. *Ukrajinskija melodiji*. Moskva: Tipografija Avgusta Semena.
- Pysannja Osypa Jurija Fed'kovyča. *Perše povne i krytyčne vydannja*. 1902. Z pervodrukiv i avtoġrafiv zibrav, uporjadkuvav i pojasnennja dodav d-r Ivan Franko. L'viv: Drukarnja Naukovoġo tovarystva im. Ševčenka. Tom 1. Poeziji.
- Soja, Edward W. 1996. *Thirdspace*. Malden (Mass.): Blackwell, Print.
- Šaškevyč, Markijan. 1973. *Tvory*. Kyjiv: Dnipro.
- Ševčenko, Taras. 2003. *Zibrannja tvoriv. U 6 t*. Kyjiv: Naukova dumka. T. 1.
- Tally, Robert. 2011. *Geocritical Explorations: Space, Place, and Mapping in Literary and Cultural Studies*. New York: Palgrave.
- Turchi, Peter. 2007. *Maps of the Imagination: The Writer as Cartographer*. US: Trinity University Press.
- Westphal, Bertrand. 2011. *Geocriticism: Real and Fictional Spaces*. New York: Palgrave Macmillan.

SUMMARY

MAPPING UKRAINE AND ITS SPACE IN NINETEENTH CENTURY UKRAINIAN POETRY

The article deals with the literary cartography of Ukraine and its space in nineteenth-century Ukrainian poetry, that managed to construct national identity discourses by communicating the image of a future Ukraine and using cultural elements tied to spatial identity. Particular attention is given to how poets from different regions have tried to bridge borders of the divided Ukraine by employing the poetics of space and the cartography of imagination as key elements of textual strategies. Nineteenth-century poets attempted to develop a platform for public communication in order to realize a future the Ukrainians might have wished for as an independent nation. It was a time when great Ukrainian writers dreamed of seeing their colonized and divided country free and united by a common language, common space, common values, a common understanding of the past, and a shared future.

Keywords: geopoetics; real and fictional spaces; literary cartography; poetic representation of space, constructing of national identity